

УДК 340.1; 340.132.8; 347.9

Ярослав Мельник,

канд. юрид. наук., докторант

Институту законодавства Верховної Ради України

ДОГМА ПРАВА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: АНТРОПОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню антрополого-правової природи догми права в цивільному процесі. У процесі дослідження автор відстежує генетичний зв'язок між догмою права і правовою антропологією та віднаходить їхнє відповідне місце в цивільному процесуальному праві, зумовлене феноменом «конфлікту». На підставі цього автором пропонується виділяти додаткові грані догми права не тільки в правовій теорії, а й у догмі цивільного процесуального права внаслідок прояву конфліктного права. Також аналізується стан «твердості» догми цивільного процесуального права по відношенню до правових аксіом та міфів. Відстежується їх взаємозв'язок із правовою реальністю. Обґрунтовується позиція, що феномен «конфлікту» характеризує саме «конфліктну» грань догми цивільного процесуального права. Натомість така грань (грань конфлікту) може бути підрозділена на «реальну» та «потенційну», але так чи інакше є складовим елементом іншого феномену – безпеки. Зрештою, такі обставини зумовлюють необхідність вести мову про сприйняття суті догми цивільного процесуального права в узагальнюючому сенсі – через феномен безпеки, яка є ширшою від конфлікту але вужчою від догми та антропології.

Ключові слова: догма права, антропологія права, цивільне процесуальне право, конфліктне право, безпека.

Постановка проблеми. У теорії права питання догми вводиться в ранг «вищої математики» (С. С. Алексєєв [1, с. 377]), із чим важко не погодитись. Цей статус, очевидно, притаманний і цивільному судочинству в силу взаємозв'язку теорії права та цивільного процесуального права, проте останнє перманентно характеризується феноменом юридичного конфлікту. Це дає можливість припустити, що підходи до розуміння догмати цивільного процесуального права є значно ширшими, адже у такому разі догма права набуває ніби іншого змісту, іншої грані проявлення його суті, зумовлених юридичним (процесуальним) конфліктом.

Тобто проблема стосується ширшого розуміння норм та принципів, правових актів, як і процесуальних відносин. Відповідно, це й зумовлює необхідність провести більш детальний аналіз публікацій та досліджень у цьому аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи поставлену проблему, насамперед варто вказати на те, що проблеми теорії права, як і теорії процесуального права, сьогодні все частіше розкриваються через новітні підходи, які спроможні критично оцінити стан правової реальності.

Найчастіше дослідниками віддається перевага правовій догматичній, загальнотеоретичній юриспруденції, як і юридичній (правовій) антропології. Як думається, такі тенденції не є безпідставними, адже у сучасний

перехідний період права та правосуддя пізнавальна спроможність вимагає очевидно нового рівня, і не стільки нових методів, скільки комплексності у підходах. Адже доволі слушною є думка П. М. Рабіновича про те, що антропологія права вимагає не якогось єдиного універсального методу, як вважалось протягом тривалого часу в антропологічній доктрині, а використання декількох можливих методів. Причому важливим тут постає не те, що якийсь із таких методів є найкращим, а те, яке місце в процесі дослідження займає кожен із них [13, с. 248]. Тому, йдучи за думкою вченого, можна припустити, що, справді, різні методи в антропологічному сенсі дослідження догми цивільного процесуального права є не стільки прийнятними, скільки закономірно необхідними.

Водночас серед основоположників та шукачів новітніх підходів до вирішення проблем догми права можливо виділити ряд як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зокрема, слід відзначити С. С. Алексєєва, Т. О. Дідича, А. П. Кравченко, А. М. Кучука, С. А. Муромцева, А. В. Малько, М. І. Матузова, Ю. М. Оборотова, А. І. Ющика тощо; стосовно правової антропології – С. В. Бобровник, В. В. Завальнюка, П. М. Рабіновича, Д. Бочарова, С. В. Бігуна, С. Касаткіна, Г. В. Наставну, Ю. Матвееву, Д. Скурухіна, Л. Чорну, Ю. Ю. Штурцева тощо.

Наукові доробки зазначених дослідників є вкрай важливими, адже характеризуються

особливою (винятковою) науковою цінністю. Окрім того, вони, безумовно, закладають фундамент і для подальших наукових пошуків у контексті антропологічного виміру цивільного процесуального права. Проте незважаючи на їх значущість, питання, які б надавали можливість пізнати догму права у цивільному процесі через призму антропології щодо юридичного (процесуального) конфлікту, на жаль, не досліджують у необхідному обсязі. Адже залишилися поза увагою проблеми взаємозв'язку догми права з цивільним судочинством; не виділено ті елементи, які зумовлюють місце юридичного ризику та конфлікту у догмі права; не визначено феномен потреби долання проблем у праві, як і загалом не надана оцінка безпечовому складнику в процесуальній догматиці та у пізнанні правової реальності.

Така неповнота цивільної процесуальної доктрини, на нашу думку, може бути пов'язана з певними не дуже сприятливими наслідками, які можуть стосуватися неможливості адекватної оцінки дійсного стану правової регламентації цивільного процесуального законодавства; може бути причиною неможливості реальної оцінки процесуального конфлікту, що наявний під час розгляду справи судом, тощо. Тобто проблема не тільки має важливе теоретико-правове чи то галузеве значення, але й безпосередньо стосується практичного аспекту.

Звідси, слід бути солідарним із думкою А. М. Кучука в тому, що, справді, сьогодні постає «необхідність пізнання права та інших правових явищ, з огляду на діалектичний взаємозв'язок різних форм пізнання, що носять дискретний характер» [7, с. 5]. Водночас С. А. Муромцев зазначає, що догматичні дослідження повинні насамперед впливати на «рух» («движение» – російською мовою) цивільного судочинства [9]. Усе це й спонукає до того, щоб насамперед у дослідженні проблем цивільного судочинства розглянути суть процесуальної проблеми через різні критерії цивільного судочинства, а особливо через догматичний та антропологічний аспекти.

Отож наведене й спонукає до нагальної необхідності не стільки переглянути механізми правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин чи то юридичних конструкцій процесуальних стадій та судових процедур тощо, скільки з'ясувати «прихований» сенс вираження догми права в цивільному процесі.

Метою дослідження є необхідність з'ясування антрополого-правової природи догми права в цивільному процесі. Ви-

рішення цього завдання дасть можливість визначити додаткові грані цивільного процесуального права, та, по можливості, визначити передумови до встановлення реального стану нормативно правової регламентації цивільного процесуального законодавства чи то, навпаки, обставин, що перешкоджають цьому.

Виклад основної частини дослідження.

Так, сутність терміна «догма права», за одним із поглядів С. С. Алексєєва, зводиться до того, що вона означає *певну стійкість та недоторканність самої основи права*, в силу чого і вирішуються всі юридичні питання (курсив власний – Я. М.) [1, с. 375]. Розглядаючи питання догми права, вчений доходить висновку, що «догма права» – це і є формалізовані юридичні норми, які закріплені «у певних документах», в законах, в інших правових актах, в яких вони виражаються чи то існують [1, с. 378]. До її елементів, які характеризують її ніби зовні, вчений відносить: (а) деталізовану будову права (правові норми у всіх їх проявах, різновидностях, суб'єктивні права та обов'язки, зв'язки між ними (так зване – «правовідношення»), юридичні факти); (б) джерела права (закони, інші нормативно-правові акти, прецеденти, тощо); (в) індивідуальні акти, а також інші дії, що пов'язані із тлумаченням права чи то його реалізацією. Натомість до внутрішньої конструкції догми права відносить дію права, тобто особливі юридичні стани правової реальності, які пов'язані з дією людини щодо тлумачення, реалізації та застосування права, з узагальноною юридичною та судовою практикою [1, с. 378–379]. Натомість основу, каркас формулювання «при догмі права» утворює щось стійке (тверде), яке, на думку вченого, впливає із самої правової матерії. Цікавим є тут те, що вчений у такому аспекті відстежує певну особливу властивість права, яка дає підстави зрозуміти, що, за наявності твердості та чіткості права, матерія права немов би протягує певні нитки до всього іншого, а саме не тільки до чинної системи юридичних норм, а й до сенсу права та покликання процесу правового регулювання в житті людини, у майбутньому суспільства в цілому [1, с. 376]. Виходячи із такої позиції, неважко помітити ніби інший зміст (глибину) догми права. Адже, якщо йти за думкою С. С. Алексєєва про «каркас», «твердість» догми права», то такі догми надають можливість вести мову ніби про вияв такої властивості, яка характеризується певним «убезпеченням», «забезпеченням», власне, з'являється (постає) «безпечовий» аспект, який націлений на фіксування, контроль, тощо.

Такі обставини дають можливість говорити про інший класифікаційний вид догми, причому, як виявляється, зовсім не безпідставно. Зокрема, на обґрунтування класифікаційної ідеї варто дослухатись до думки С. А. Муромцева, який, аналізуючи догму права в цивільному праві, вказує на те, що групування інститутів відбувається лише за зовнішнім виглядом, а не за інтересами. Водночас завдання дослідника повинно стосуватись того, щоб «влотити в право», на просторі всіх його інститутів, принципи «зростаючі» і «падаючі», оцінити їх взаємне співвідношення в житті, їх практичне значення і, проявляючи їх, тим самим відобразити ті основні тенденції, «за» або «проти» яких судовій практиці доведеться боротися [9]. Іншими словами, в догматичному сенсі дослідник віднаходить прояв (а) правової реальності (а це проявлення антропологічного підходу – Я. М.); (б) потреби в розширенні догматичної класифікації на галузевому рівні (зокрема, цивілістики в тому числі цивільного процесу – Я. М.); (в) націленість судової практики на певну «боротьбу» між «за» і «проти». Тобто не тільки спрямованість на усунення конфлікту у процесуальний спосіб, але й, очевидно, на те, аби проявити в догматичному сенсі прихований його зміст, що становить ідею «убезпечення» від чогось, тощо.

Досліджуючи питання, що пов'язані із догмою права в цивільному процесі, варто звернути увагу на загально вживану його дефініцію.

У навчальній літературі зазначається, що «**цивільне процесуальне право** (цивільний процес – Я.М.) – це система цивільних процесуальних норм, які регулюють суспільні відносини між судом і учасниками процесу у сфері здійснення судочинства в цивільних справах шляхом розгляду і вирішення цивільних справ у суді першої інстанції, а також у порядку перегляду судових рішень у вищестоящих судових інстанціях, перегляду рішень третейських судів та видачі виконавчих листів на примусове виконання їх рішень; відносини, пов'язані з виконанням судових рішень та визнанням і виконанням рішень іноземних судів» [20, с. 20]. Отже, цивільне процесуальне право в догматичному сенсі також зумовлюється (а) системою цивільних процесуальних норм; (б) певними ідеями

(принципами); (в) стійкістю процесуальної форми, що визначає чіткість порядку розгляду та вирішення цивільної справи. Зумовлюється воно й питаннями (г) конфлікту та певних інститутів, що націлені на (д) «убезпечення» (апеляція, касація, виконання рішень тощо). До прикладу, п. 7 ч. 2 ст. 468 ЦПК України надається повноваження суду відмовити у задоволенні клопотання щодо надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, якщо його виконання загрозувало б національним інтересам України. А в ч. 2 ст. 9 Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 визначено, що «...контроль за виконанням судових рішень здійснюють суди...». Причому «виконання рішень» у процесуальному сенсі та встановлення контролю за їх виконанням, на нашу думку, може сприйматися як у вузькому, так і в широкому значенні, оскільки рішення суду за видовою класифікацією є різні (ухвали, постанови; I-ї чи то II-ї інстанцій; про визнання, про присудження; які підлягають примусовому виконанню та без такого; зрештою, постановлені окремим документом чи постановлені в судовому засіданні, тощо).

Таким чином, постає питання: чи дійсно, окрім «норми права», «правового акта», «інституту», «правовідносин», «принципів» тощо, юридичний (процесуальний) «конфлікт», «безпека», «контроль» можуть характеризувати об'єктивні закономірності формування догми права в цивільному процесі?

З цього приводу доречним буде звернути увагу на антрополого-правовий підхід у розв'язанні даної проблеми. Зокрема, з цього приводу Ю. Ю. Штурцев зазначає, що антропология права – це саме та наукова дисципліна, яка завдяки антропо-правовому підходу вивчає та досліджує закономірності формування, функціонування і розвитку спільного права¹. Водночас, на думку вченого, вона володіє й значним емпіричним матеріалом, який і повинен піддаватись відповідній теоретичній «обробці» з метою отримання об'єктивних закономірностей [19, с. 197].

Натомість у юридичній енциклопедії правова антропология пояснюється тим, що проявляється не тільки як сфера правових знань і система теоретичних підходів, що спрямовані на висвітлення взаємовідносин людини з *правовою реальністю*; але й коли й такі орієнтовані саме на аспект *врегулювання конфліктів між людьми та забезпечення соціального контролю* (курсив власний – Я. М.) [22, с. 34].

У співвідношенні конфліктного аспекту антропологии права та цивільного процесу

¹ Для довідки: вчений розуміє спільностне право (спільностний правопорядок) як – сукупність правил поведінки, які сформовані певною спільністю та визнані нею як загальнообов'язкові для її членів, регулюють найбільш важливі відносини в цієї спільності, та спрямовані на забезпечення автономного існування її специфічного внутрішнього середовища. Див.: [19, с. 195].

слід звернути увагу й на позицію М. А. Придворова та В. В. Трофімова. Вчені-дослідники зазначають, що, насамперед, саме *конфліктне право* зумовлюється конфліктним відношенням у соціумі юридичних норм, у яких наявні негативні правові засоби, що націлені на врегулювання між індивідуумами та організаціями, а також між правовими приписами, якими визначається міра дозволеної та правомірної поведінки соціальних суб'єктів у суспільстві [11, с. 267].

До того ж показовим є те, що дослідники (М. А. Придворов та В. В. Трофімов) на прикладі кримінального судочинства (процесу) розглядають фіксацію конфліктних ситуацій, що проявляється у відповідних формах взаємодії. Водночас вони зауважують, що нормативи, які виникають під час конфліктної взаємодії, характеризуються імперативною природою та покликані виконувати обмежувальну функцію. Головний сенс таких імперативних норм, негативних (обмежувальних) правових засобів, на їхню думку, – зафіксувати статус конфліктуючих суб'єктів, визначити чітку дистанцію між ними, чим забезпечити необхідне впорядкування в даній системі взаємодії, а водночас її внутрішню ефективність (адже повністю усунути конкуренцію неможливо, як і неможливо відняти свободу волі окремих суб'єктів) [11, с. 240–241]. Це є характерним і для цивільного судочинства. *До прикладу*: відповідно до ст. 145 ЦПК України «до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень головуючого застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій – видалення із зали судового засідання». Проте це не означає, що видалення із судового засідання як захід процесуального примусу позбавляє можливості реалізувати право на змагальність, виконуючи змагальні обов'язки. Зокрема, така процесуальна свобода хоч є обмеженою в силу відсутності в судовому засіданні, але це обмеження має певний строк (адже видаляється на певний час, а не на весь судовий розгляд). Крім того, законодавцем надано можливість (і така не може бути обмежена рішенням суду) подавати скарги, заявляти клопотання та подавати докази тощо через канцелярію суду або в електронний спосіб, зрештою на інше судове засідання, тощо (ст. 43, 45, 49 ЦПК України тощо). Такі можливості охоплюються змістом як загальних, так і спеціальних процесуальних прав.

До того ж у теорії цивільного процесуального права є думка щодо того, що правовий примус у цивілістичних відносинах має бути

мінімальним, оскільки завжди є можливість диспозитивного, добровільного виконання цивілістичних обов'язків, використання різних форм медіації під час розгляду правових конфліктів [6, с. 88–89].

Зрештою, до конфліктних або ж потенційно конфліктних галузей чи то інститутів права, які регулюють конфліктні взаємовідносини, М. А. Придворов та В. В. Трофімов пропонують відносити кримінальне, адміністративне право, деякі інститути екологічного та трудового, сімейного права, інститути процесуального права [11, с. 240–241]. Щодо останнього, то тут, на нашу думку, слід погодитися частково, адже сама суть конфлікту (спору про право) не стільки належить до матеріальних галузей права, скільки є сутністю процесуального права. Особливо яскраво це виражається в цивільному та кримінальному судочинстві.

Отже, як бачимо, щодо цивільного судочинства об'єкт окреслюється елементами (а) правової реальності; елементом (б) процедури врегулювання конфлікту; (в) контролем, по суті, над конфліктом у силу оцінки реальної дійсності правових відносин; (г) конфліктним правом; тощо.

Варто мати на увазі, що центральною ланкою в догмі права є юридична норма. Адже, на думку вченого, саме в юридичних нормах і через юридичні норми (за великим рахунком через норми законів, інших формалізованих джерел) визначаються ситуації, які вимагають правового рішення, як і порядок прийняття таких рішень, а головне – правові засоби вирішення правових ситуацій, юридичних справ. Такі умови наводять дослідника на думку щодо того, що на рівні «догми» право уявляється як нормативне утворення [1, с. 378].

У теорії права усталилося твердження, що норми – це насамперед певні стандарти, еталони, моделі поведінки учасників соціального суспільства [12, с. 292]. Також у теорії права зазначається, що в діалектичному сенсі абстрактне і конкретне проявляється так: чим ширший загальний характер має норма права, тим більше коло відносин вона охоплює. Але для того, аби виконати поставлене законом завдання, норма повинна бути визначена іншими нормами з більш деталізованим порядком. Адже в такому разі право здатне виконати свою службову роль – регулює охоплені ним суспільні відносини [12, с. 294].

У деякому сенсі можна вказати на те, що догма права зумовлюється наявністю правових аксіом у своїй правовій природі (конструкції). Адже догма права, на думку С. В. Бобровник, це насамперед положення

правового характеру, яке приймається без доказів та на віру [2]. У цьому простежується генетична очевидна схожість з аксіомами.

Термін «аксіома», зазначає А. А. Ференс-Сороцький, багатозначний. Він часто використовується в мові для позначення чогось багаторазово перевіреного на практиці і тому простого, ясного, очевидного [16]. Але така очевидність та ясність досягається якістю нормативного вираження та сприйняття закону, зумовлюючи зв'язок «норми-аксіоми-дійсності».

У теорії права усталилося твердження, що *правові аксіоми* – це, насамперед, вироблені юридичною наукою і практикою загальні положення, які через свою простоту, ясність і багатократне підтвердження практикою сприймаються як самоочевидні істини, що не вимагають доказів [10, с. 106].

В. В. Комаров, говорячи про правові аксіоми цивільного процесуального права як про незаперечні істини практики застосування процесуальних норм, доходить висновку, що аксіоми мають забезпечувати сталість судової практики та стандарт правосуддя у цивільних справах з точки зору належного [6, с. 128], що вже, на нашу думку, є аксіоматичним.

Через належність правових аксіом до «світу належного», очевидним постає і те, що правові аксіоми у цивільному судочинстві віддзеркалюють правову реальність, власне, у цивільному судочинстві, зумовлюють характеристику цивільного процесу, його якості та стану.

Аксіоми виражають і загальнолюдський зміст права. Вважається, що можлива наступність між правовими аксіомами різних історичних епох. Водночас правові аксіоми служать інтересам усього населення країни, їх виконання укріплює порядок у суспільстві, вводить правове життя в цивілізоване русло. Відступи від правових аксіом призводять до свавілля та юридичного хаосу [10, с. 107]. Це вказує на те, що правові аксіоми, які властиві як доктрині, так і практиці, мають охоронний характер, а також функціонально виражаються у своїй суті як певний «безпековий» складник правопорядку, правового режиму, русла та в цілому права, яке повинно бути зрозумілим, «самоочевидно-істинним» тощо. Сама наявність правових аксіом характеризується, за своєю суттю, відсутністю юридичного хаосу у тій чи іншій правовій площині, галузі, правовому регулюванні тощо. А їх відсутність вказує на потребу їх вироблення задля долання юридичного нестабільності, а по суті – конфлікту.

Розмірковуючи, можемо припустити, що *право* може сприйматися як аксіоматичний *факт*. *Факт (юридичний факт)* постає як

минуле, тобто те, що відбулось. Юридичні факти, як конкретні життєві обставини, проявляються в силу фіксації закономірностей, адже вони є зовнішнім виразом, по суті, Закону (-ів) природи. Вони є виявом будь-яких законів. Якщо закон як факт сприймається як минуле, то він завжди не тільки догматичний, але й антропологічний. Подекуди може набувати ознак міфу.

Тому варто звернути увагу й на інший аспект. Зокрема, цікавою та такою, що заслуговує на увагу, є позиція В. В. Завальнюка, який, розвиваючи в межах антропології права ідею про міфи в позитивному праві (міфізації такого – *Я.М.*), вважає, що міфічний спосіб мислення не є притаманним тільки традиційним суспільствам. Сучасне суспільство користується ним у тому числі й у сфері права. *До прикладу*, деякі юридичні міфи містяться і в сучасному позитивному праві. Ось, на думку вченого, міф є своєрідним способом зв'язку і не може визначатися об'єктом, на який спрямований: у міфі можуть бути втілені як пригоди Одиссея, так і Цивільний кодекс, Конституція [3, с. 47]. Тому, на думку В. В. Завальнюка, міфи не обов'язково відображають реальність. Адже для одних вони відображають тільки результат діяльності людського розуму, для якого реальність – лише першооснова, від якої він відштовхується. Для інших, якщо міф може бути підставою аналізу як особлива річ, то він є носієм змісту, що прагне до вирішення протиріч реального світу або до його перетворення [3, с. 47].

Отже, реальність сприйняття тієї чи іншої правової ситуації та прагнення до (а) «вирішення протиріч» чи то (б) «перетворення» є однією з умов антропологічного аналізу стану тієї чи іншої історичної форми. Це дасть можливість з'ясувати «міфічність» (дієвість) чи відсутність такої в нормах позитивного права, які забезпечували здійснення правосуддя щодо захисту цивільних прав і свобод та інтересів.

Стосовно закону В. В. Завальнюк зазначає, що цей нормативно-правовий акт належить до тих явищ, чиї контури затушовані міфом. Адже хто, крім юристів, знає, що багато законів народжується в міністерських кабінетах: чимало таких, прийнятих натепер Верховною Радою України, і є результатом урядової ініціативи. Це всього лише один, на думку вченого, з аспектів більш широкого явища, і все – на противагу міфу про ієрархію джерела права, що ставить закон на перше місце, межі чинності закону постійно звужуються [3, с. 52].

Схожу позицію щодо юристів висловлює відомий американський професор Браян

Таманага. Зокрема, вченим викладені підходи до обґрунтування реалізму у праві в контексті реалізації інструментального підходу до права, на противагу правовій думці, сформованій у ХІХ столітті, на яку спиралося верховенство права (категоріальний формалізм та нормативний формалізм). Тут вчений зазначає, що ідея правового формалізму полягала в тому, що норми застосовуються судьями механічно з метою виявлення правильної відповіді у кожній справі, без використання якоїсь власної думки і без привнесення власних цінностей. Реалісти ж стверджували, що у праві є прогалини і суперечності, що правові норми часто мають винятки, які унеможливають протилежні результати, що у формульованих судьями нормах, які б мали відповідати попереднім рішенням, спостерігається гнучкість, що багато норм є двозначними, що у разі застосування загальних норм до конкретних справ можливі кілька варіантів рішення – загалом, що інтерпретація норм часто має характер невизначеності, у ній є щось іще, крім простого механічного застосування, і вона є відкритою для вибору та впливу з боку цінностей, сповідуваних судьями [15, с. 92].

Звісно, проте «гнучкість», «неостаточний характер норми права», «формальний підхід до справи» тощо, на нашу думку, якраз є проявом характеру догми права, а скоріш, його граней та стійкості, неможливості долання судьями (судом) чіткості та ієрархічної стійкості; простежується певна узвичаєність у правозастосовному процесі. А щодо «каучуковості норми», то така покликана створити у правовому регулюванні найбільш прийнятне середовище. На останньому наголошує О. Е. Фетисов, досліджуючи оціночні поняття в праві [17].

Так що ж таке правова *реальність*, і яке її місце у догмі права? Насамперед «реальність» – це «сукупність існуючого, існуючого і що може існувати в усіх сферах природи і суспільства. Те, що існує тут і зараз як актуальне буття, суще, ту частину реальності, яка залучена в життя людини, називають життєвим світом (курсив власний – Я.М.)» [18]. Розглядаючи правову реальність, у філософії права пропонують використовувати різні методологічні підходи. А саме: **діалектико-матеріалістичний** (єдність матеріального й ідеального, об'єктивного і суб'єктивного. Правосвідомість – це і об'єктивна, і суб'єктивна реальність як суспільна та індивідуальна свідомість; правовідносини – це ідеологічні та матеріальні відносини); **феноменологічний** підхід (взаємодія соціуму (особистості, соціальної групи), системного світу і повсякденної реальності) [18] тощо.

Молодий дослідник О. В. Карпичков зазначає, що правову реальність слід розглядати як «складний багатоаспектний феномен ідеальної реальності, який являє собою гармонійну єдність внутрішнього (суб'єктивного) та зовнішнього (об'єктивного) аспектів буття права і складається з фундаментальних правових сутностей та інших, похідних від них правових явищ, що об'єктивно існують у полі правової матерії та здійснюють вплив на учасників суспільних відносин» [5, с. 192]. Цікавим є й те, що науковець у межах іншого дослідження вбачає у «правовій реальності» певний «конфліктний» чи то «безтековий» елемент. Зокрема, він доходить висновку, що дана категорія покликана відображати повною мірою всю *суперечливу юридичну дійсність*, нерозривний зв'язок права та різноманітних правових явищ з іншими сферами життєдіяльності суспільств (курсив власний – Я. М.) [4, с. 43].

На підставі вищезазначеного слід бути солідарною із М. М. Москальчук, яка, досліджуючи соціально-антропологічний вимір у сучасному світському гуманізмі, відзначає, що лише критицизм і здоровий глузд, які впроваджують скептицизм, дають людині-скептику можливість не загрузнути в сумнівах і отримати істинне знання [8, с. 9].

Отже, правова реальність повинна характеризуватися критично до стану того чи іншого правового регулятора (норми права тощо), здатності його впливати на правовідносини та правову поведінку. Саме «критична реальність» і розвиває право, дає змогу не тільки досягти бажаного та ефективного результату (на нашу думку, між «ефективністю» та «реальністю» слід поставити знак «=», чого можна досягти через «критицизм» та «скептицизм») в цивільному судочинстві, як і в процесі розгляду цивільної справи, але й забезпечити правопорядок (режим правосуддя) від правотворення «ілюзорного права», невиконання рішень, *де-ефективного* стану. Тому критично слід поставитись до того, що догма права не терпить «критики» та «суб'єктивних» тверджень, адже антропологічний (сучасний, реальний) підхід показує додаткову догматичну грань – усунення юридичного конфлікту. На це й націлені норми права, проте такі повинні відображати реальний стан правопорядку, відповідати ідеям (основам) судочинства.

Наостанок не було б зайвим додати, що «правова реальність здатна впливати на правосвідомість до тих пір, поки дійсна справедливість (закріплена в нормативних правових актах) залишається тотожною поняттю справедливості (образу соціальної справедливості). Як тільки тотожність перестає бути таким,

правосвідомість починає протидіяти правовій реальності і при певних умовах виявляється здатним змінювати її якісно» [14, с. 265–266]. Тобто категоріальний та нормативний формалізм у цивільному судочинстві є, скоріш, необхідним, а догматика процесуального права повинна зводитись до вирішення конфлікту заради досягнення справедливості.

Висновки

На підставі викладеного можна дійти висновку, що сутність догми права в цивільному судочинстві зумовлюється об'єктивною потребою усунення та нейтралізації юридичного (процесуального) конфлікту у процесуальний спосіб та забезпечення стану безпеки, що у свою чергу «цементує» саму догму права на предмет «твердості».

Догма права закладає підґрунтя для встановлення відповідного правового режиму, який функціонально повинен бути спроможний усувати та нейтралізувати юридичні (процесуальні) конфлікти. Завдяки цьому, може відстежуватись «безпекова» суть догматики цивільного судочинства.

Також у зв'язку з тим, що догма права має тісний зв'язок із правовою реальністю, слід виділяти додаткові її грані, які лежать в основі конфліктного права. Насамперед така грань може бути підрозділена на «реальну» та «потенційну» у зв'язку з наявністю аксіом та міфу. Натомість, незважаючи на це, «грань конфлікту» догми права залишається складовим елементом іншого феномену – безпеки. Такі обставини зумовлюють необхідність сприйняття суті догми цивільного процесуального права в узагальнюючому сенсі – через феномен безпеки, який є ширшим від «конфлікту».

Правова реальність зумовлює стан «твердості» догми цивільного процесуального права по відношенню до правових аксіом, чи, навпаки, у разі втрати такої догма набуває ознак міфізації.

Зрештою, конфліктне право повинно сприйматись у цивільному судочинстві через призму правової реальності та судового контролю. Адже відсутність контролю – це втрата здатності до керуванням судовим процесом, як і втрата здатності забезпечити законність та обґрунтованість судового рішення, забезпечення його виконання тощо.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Собрание сочинений: в 10 т.[+ Справоч. том]. М., Статут, 2010. Том 8: Учебники и учебные пособия. 480 с.
2. Догма права – це ... Енциклопедія сучасної України: Суспільство / С. В. Бобровник. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20488.

3. Завальнюк В.В. Юридична антропологія про міфи позитивного права. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2012. С. 44–53.

4. Карпічков В.О. Правова реальність та правове життя суспільства: співвідношення та взаємодія. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». Випуск 24. Том 1. С. 40–44.

5. Карпічков В.О. Правова реальність як вияв цінності права: підходи до характеристики. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 191–194

6. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.

7. Кучук А.М. Феномен правового поліцентризму: загальнотеоретичний і методологічний аспекти: автореферат дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.01. Ів.-Франківськ, 2017. 36 с.

8. Москальчук М.М. Соціально-антропологічний вимір у сучасному світському гуманізмі: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04. Київ, 2017. 19 с.

9. Муромцев С.А. Что такое догма права? М.: Типография А.И. Мамонтова и Ко., 1885. 35 с. URL: <http://samgutgp.narod.ru/Muromtcev.pdf>.

10. Оборотов Ю.М., Крестовська Н.М., Крижанівський А.Ф., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Державний іспит. Харків: Одиссей, 2010. 256 с.

11. Придворов Н.А., Трофимов В.В. Правообразование и праобразующие факторы в праве: монография. М., Норма: ИНФРА-М, 2012. 400 с.

12. Проблемы теории государства и права: учебник / под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ А.В. Малько. М.: Юрлитинформ, 2012. 592 с.

13. Рабінович П. Прояви потребового праворозуміння у рішеннях європейського суду з прав людини. Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): статті учасників ІХ Міжнародного круглого столу (м. Львів, 6–7 грудня 2013 року). Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2014. С. 238–246.

14. Скоробагатов А. Антропологический анализ российской правовой реальности. Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи): статті учасників ІХ Міжнародного круглого столу (м. Львів, 6–7 грудня 2013 року). Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2014. С. 265–266.

15. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / перекл. з англ. А. Іщенко. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.

16. Ференс-Сороцкий А.А. Аксиомы в праве. Правоведение. 1988. № 5. С. 27–31. URL: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=178370>.

17. Фетисов О. Е. Оценочные понятия в праве: проблемы теории и практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история

права и государства; история учений о праве и государстве». Тамбов, 2009. 23 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1341490>.

18. Філософія права. URL: https://stud.com.ua/85233/pravo/pravova_realnist.

19. Штурцев Ю.Ю. Антропология права як форма наукової діяльності. Проблеми філософії права. 2006-2007. Том IV-V. С. 193–199.

20. Цивільне процесуальне право України: підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Ки-

р'як, О.О. Кармаза, С.І. Запара, Я.Я. Мельника та ін.; за ред. д. ю.н. професора М.М. Ясинка. К., Алерта. 2016. 576 с.

21. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон в редакції від 24.02.2018 № 1618-15 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

22. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр.енцикл.», 1998. Т.5: П–С. 2003. 736 с.

Статья посвящена исследованию антрополого-правовой природы догмы права в гражданском процессе. В ходе исследования автор находит генетическую связь между догмой права и правовой антропологией в системе гражданского процессуального права, обуславливая феномен «конфликта». На основании этого автором предлагается выделять дополнительные грани догмы права не только в правовой теории, но и в догме гражданского процессуального права в силу проявления конфликтного права. Также анализируется состояние «твердости» догмы гражданского процессуального права по отношению к правовым аксиомам и мифам, взаимосвязь их с правовой реальностью. Обосновывается позиция, что феномен «конфликта» характеризует именно «конфликтную» грань догмы гражданского процессуального права. Такая грань может быть подразделена на «реальную» и «потенциальную», но та и другая являются составными элементами иного феномена – безопасности. В конце концов, такие обстоятельства обуславливают необходимость вести речь о восприятии сути догмы гражданского процессуального права в обобщающем смысле (призвании) через феномен безопасности.

Ключевые слова: догма права, антропология права, гражданское процессуальное право, конфликтное право, безопасность.

The article is devoted to the study of the anthropological and legal nature of the dogma of law in the civil process. In the course of the study, the author has a genetic link between the dogma of law and legal anthropology with the system of civil procedural law, which manifests itself as a result of the phenomenon of "conflict". On the basis of this author, it is proposed to allocate additional facets of the dogma of civil procedural law, which is defined by conflict law. It also analyzes the state of "hardness" of the dogma of civil procedural law from legal axioms and myths, and their interrelation with the legal reality. The article argues that the phenomenon of "conflict" can characterize the "conflict" side of the dogma of civil procedural law as "real" and "potential", but one and the other are constituent elements of security. In the end, such circumstances predetermine the perception of the essence of the dogma of civil procedural law in the general sense (vocation) – security.

Key words: dogma of law, anthropology of law, civil procedural law, conflict law, security.

